

More – vieta, kur cilvēki meklē jaunumus neizpētītā vēsturē

Mores pagasta cilvēku dzīvi kopš seniem laikiem ir noteicis pagasta ģeogrāfiskais novietojums – patālu no administratīviem centriem, bet vienlaicīgi ne pārāk tālu no Rīgas, ainaviskās Vidzemes pauguraines dienvidrietumu daļā, kur ledāju morēnu sanesumu avotainie uzkalniņi mijas ar purvainām ieplakām. Tas noteica iedzīvotāju izvēli pamatā nodarboties ar lopkopību un meklēt papildus darbības nozares gan agrāk, gan mūsdienās.

Mores pagasta teritorija sava novietojuma dēļ ir kļuvusi par kaujas lauku abos pēdējos pasaules karos.

Otrā pasaules kara beigu posmā 1944. gada septembrī vācu armija atkāpjoties izvērta aizsardzības kaujas pret uzbrūkošo Sarkano armiju Siguldas aizsardzības līnijā posmā Augšligatne–Nītaure–Zaube. Mores pagastā iepriekš sagatavotajos ierakumos cīnījās latviešu leģiona 19. divīzijas vienības, kas divas nedēļas (25.09.–5.10.) aizturēja Sarkanās armijas virzību uz Rīgu un Rīgas jūras līci, nodrošināja vācu armijas atkāpšanos no lgaunijas un Rīgas, bēgļu izbraukšanu no Vidzemes un savā ziņā radīja priekšnoteikumus Kurzemes cietokšņa izveidei. Trimdā izdotajās grāmatās, rakstot par 2.pasaules kara vēsturi un latviešu leģionāru cīņām, vienmēr ar pateicību tiek uzsvērti Mores kauju nozīme trimdas izveidē.

Padomju varas gados atzīmēja Mores atbrīvošanas dienu 6. oktobrī, lai gan tajā dienā sarkanarmieši uzbrukumā ieņēma tukšus ierakumus. Latviešu leģionāri savu uzdevumu bija izpildījuši un pēc pavēles 5. oktobra vakarā atkāpušies. Sarkanās armijas Brāļu kapos pēc kaujām guldīti ap 1300 karavīru ar vārdiem uz kapu plāksnēm, bet kauju laikā kritušo sarkanarmiešu skaits ir daudzreiz lielāks.

Mores kaujās krita ap 200 latviešu leģionāru, kuri kauju laikā tika apglabāti vairākās apbedīšanas vietās Mores pagastā. Latvijas okupācijas laikā varas necienīga darbība un laika

Mores kauju muzeja ēka

zobs iznīcināja kapu kopiņas līdz ar piemiņas zīmēm, bet cilvēku atmiņā tās saglabājās.

Atmodas laikā Latviešu Daugavas Vanagu (LDV) Siguldas nodaļas aktivisti, kā R. Eleksis, O. Ābols un daudzi citi, sadarbojoties ar citām organizācijām un Mores ļaudīm, veica Mores kauju laikā kritušo latviešu leģionāru apbedījumu vietu apzināšanu. Leģionāru mirstīgās atliekas pārapsēdīja vienkopus vienā no apbedījumu vietām pie Roznēnu ozola, izveidojot Brāļu kapus.

Pārapsēdīšana un kapu vietas labiekārtošana pamatā tika pabeigta 1994. gadā, kad ar svinīgu piemiņas brīdi tur atzīmēja Mores kauju 50-gadi.

LDV Siguldas nodaļa apkopoja visus materiālus par savu darbību Mores kauju izpētē un kritušo karavīru piemiņas saglabāšanā brošūrā "Par vēl mēs nedrīkstam būt", kas veltīta Mores kauju pusgadsimta atcerei un nāca klajā 1994. gadā.

Neatkarību atguvušajā Latvijā 50 gadus noklusētā vēsture laužās izpausties dažādos veidos. Šeit, Mores kauju vietās, bija saglabājušies autentiski 2. pasaules kara tranšeju frag-

menti, bunkuru vietas un zeme glabāja kauju liecības. Bija atvēries "dzelzs priekšgars" un rietumu robežas, dzimteni apciemot brauca bijušie leģionāri ar savām atmiņām, stāstiem un pārstāstiem.

Latvijas Daugavas Vanagu (LDV) organizācija un Mores pagasta pašvaldība saredzēja iespēju Mores centrā bijušajās kauju vietās izveidot memoriālu piemiņas parku. Tas gadu gaitā tika labiekārtots pēc Mores kauju dalībnieka rotas komandiera, virsleitnanta Rolanda Kovtuņenko ieceres un ar viņa aktīvu darbību organizācijās LDV un Latviešu Virsnieku apvienībā. Kā bijušais leģionārs un Mores kauju dalībnieks R.Kovtuņenko ir uzrakstījis vairākas grāmatas par latviešu leģionāru kauju gaitām. Viena no tām – "Mores kauja" – ir piedāvājusi divus metienus un izdota arī angļu valodā.

Ar Daugavas Vanagu Toronto nodaļas atbalstu 1992. g. Morē pie skolas tika uzstādīts piemineklis Mores kauju atcerei. 2005. gadā Mores kauju piemiņas parkā uzstādītā memoriālā plāksne ar granītā iekaltiem 186 Mores kaujās kritušo un bez vēsts pazudušo karavīru vārdiem ir DV Austrālijas nodaļas dāvinājums.

Mores kauju piemiņas vietas sāka apmeklēt daudz ļaužu, skolēnu un tūristu ekskursijas, visiem bija liela interese par kauju vēsturi. Katru gadu septembra pēdējā sestdienā Mores kauju piemiņas pasākumā Morē pulcējās bijušie karavīri, viņu tuvinieki, dažādu sabiedrisko organizāciju pārstāvji, lai pieminētu Mores kauju nozīmi un kaujās kritušos karavīrus. Cilvēki bija saglabājuši daudz liecību par kara laiku Latvijā: gan dažādus priekšmetus, dokumentus, fotogrāfijas, gan aculiecinieku liecības, ko vajadzēja saglabāt vēsturei un parādīt tautai.

R. Kovtuņenko bija sapnis par muzeju bunkura veidolā Mores kauju vietā piemiņas parkā, bet, lai bunkurā nodrošinātu muzeja prasībām atbilstošas telpas, tas prasītu diezgan lielas būvniecības un uzturēšanas izmaksas. Tobrīd izvēlējās pagaidu variantu – nelielu ekspozīciju izvietot 1 km attāļajā zemnieku saimniecības "Kalna Kaņēni" palīgēkas jaunbūvē.

2002. gada septembrī R. Kovtuņenko, Nacionālo karavīru biedrības Siguldas nodaļas biedri G. Lācis, V. Ziediņš un citi uzlika pirmo ekspozīciju nomātajās telpās un nosauca par "Mores kauju muzeju", lai katram būtu saprotams, kas tas ir un ko tur var ieraudzīt.

Viss vēl bija tapšanas stadijā, un jaunajai ekspozīcijai durvis vēra mājas saimnieks, pensionārs A. Bračs. Mores pagasta valde un R. Kovtuņenko meklēja finanses muzeja ekspozīcijas uzturēšanai. 2004. gadā Sigulda kopā ar Siguldas un Mores pagastiem izveidoja novadu. Kultūras ministrija neizrādīja interesi par muzeju Morē un ieteica arī Siguldas pašvaldībai labi izvērtēt šo lietu. Tā vairākus gadus "muzejam" nebija juridiskā statusa un saimnieka.

Neiedomājama bija cilvēku reakcija. Par "muzeja" eksistenci cilvēki uzzināja viens no otra. Ziņa nāca arī no sabiedriskajām organizācijām. Muzeju meklēja Latvijas ļaudis un ārzemju tūristi. Katrs apmeklētājs, ienācis "muzejā" un noklausījies A.Brača stāstījumu par Mores kauju un noklusēto vēsturi, labprāt dalījās ar savu stāstu, tā laika pārdzīvojumiem un piedāvāja vēsturiskas lietas muzeja ekspozīcijai.

Ar šo brīdi un ilgtermiņā "muzejs" sāka savu dzīvi, aizrāva cilvēkus, kas bija iesaistījušies tā veidošanā, sabiedrības pienesums noteica tā tematikas daudzpusību: 2.pasaules karš, Mores kaujas no abām frontes pusēm, novadpētniecība, amatniecība. Bija dažādi piedāvājumi finansiālam atbalstam no valsts iestādēm un ziedotājiem muzeja telpu iekšējai apdarei, apkurei un elektroinstalācijas montāžai.

Lai veiksmīgi turpinātu nu jau četrus gadus veikto brīvprātīgo muzeja darbu, Braču ģimene 2006. gadā nodibināja biedrību "Mores muzejs", kas 2007. g. ieguva Sabiedriskā labuma organizācijas statusu izglītības un kultūras jomā. Sākās divu senioru – Antas un Antona Braču – daudzpusīgs misijas darbs biedrības privātajā Mores kauju muzejā, apgūstot zināšanas muzeja darbā, biedrības vadībā, jauno

Jāņa tēvs Antons un māte Anta. Kad vajag organizēt pasākumus, palīdz abi dēli ar ģimenēm un draugiem

Apmeklētāji brīvdabas ekspozīcijā

tehnoloģiju apguvē, līdzekļu piesaistē ar projektiem, projektu vadībā, u.c.

Mores kauju muzejs ir sabiedrības izveidots, balstoties uz Eiropas Savienības, Latvijas valsts un Siguldas pašvaldības finansiālu atbalstu projektiem, biedrības biedru un muzeja draugu brīvprātīgo darbu, ziedotāju un katra muzeja apmeklētāja ieguldījumu muzeja uzturēšanai ikdienā. Ar katru gadu muzeja ekspozīcijas un krājums ir papildinājies ar vēsturisku priekšmetu dāvinājumiem.

Muzeju gadā vidēji apmeklē 4000 cilvēki. Daudzi apmeklētāji brauc vairākkārt un jautā: "Kas pie jums muzejā ir jauns?" Mums jādodomā, kādas vēstures tēmas padziļināti izpētīt, lai par atradumiem varētu pastāstīt apmeklētājiem. Šai jomā lielu palīdzību sniedz vecākā gadu gājuma Mores iedzīvotāji un muzeja draugi, un sadarbības organizācijas, kā Cēsu un Siguldas Nacionālo karavīru biedrības, Latviešu Virsnieku apvienība, biedrības "Latviešu strēlnieku apvienība" Cēsu nodaļa, Čikāgas Latviešu biedrības bibliotēka, u.c. Sadarbojamies arī ar zemessargiem, Cēsu instruktoru skolu, Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmijas kadetiem. Bieži viesi muzejā ir Nacionālo bruņoto spēku un NATO karavīri.

Mores kauju muzeja pirmajā stāvā ir izvietotas 2. pasaules kara ekspozīcijas ar skatu no latviešu leģiona pozīcijām un Sarkanās armijas frontes pusēs, ieroči, foto materiāli, apbalvojumi, kartes u.c. eksponāti. Interaktīvajā stendā var noskatīties J. Celmiņa videofilmu "Mores kaujām 70", kas veidota, autoram sadarbojoties ar Mores kauju muzeja darbiniekiem. Tūristiem piedāvājam četras valodās bukletu – "Mores kauju piemiņas vietas".

Muzeja otrais stāvs atvēlēts novadpētniecībai un amatniecībai. Tur apskatāma 19./20. gs. mājamatniecības darbarīku ekspozīcija, novadpētniecības izstādes, dzintara rotu izstāde un suvenīru piedāvājums, un katru gadu tiek iekārtota jauna rokdarbu izstāde. (skat. www.moresmuzejs.lv)

Muzeja teritorijā izvietota militārās tehnikas brīvdabas ekspozīcija ar centrālo eks-

ponātu – Sarkanās armijas tanku T-34 – un ekspozīciju ēkā, kur apskatāmi seni Mores pagastā iegūti ar lauksaimniecību saistīti priekšmeti, darbarīki un ierīces.

Muzeja teritorijā nojumē pie galdiem tūristi var ieturēt līdzpaņemto maltīti, uzvarēt tēju un pat uzcept desinās. Ģimenēm ar bērniem sportiskām aktivitātēm ir volejbola laukums un iespēja relaksēties pie dīķa ar laipu un nelielu smilšainu krastu.

Kopš 90-tajiem gadiem More ir īpaša vieta, kur 16. martā pēc oficiāliem pasākumiem Rīgā un ziedu nolikšanas Latviešu leģionāru Brāļu kapos pie Roznēnu ozola neformālā gaisotnē satiekas Cēsu rajona Nacionālo karavīru biedrības un Daugavas Vanagu organizāciju biedri, bijušie latviešu leģionāri un viņu piederīgie.

16. martu kā Latviešu leģiona karavīru dienu 1952. gadā trimdā iedibināja organizācija Daugavas Vanagi ar mērķi solidāri sniegt atbalstu latviešu karu invalīdiem un sociāli mazzaizsargātām grupām. Pēc atmodas Daugavas Vanagi sāka darboties Latvijā, līdzīgi nesot arī savas tradīcijas.

Siguldas un Cēsu novada nevalstiskās organizācijas arī tagad katru gadu 16. martā noliek ziedus Brāļu kapos pie Roznēnu ozola.

Pēc muzeja ēkas rekonstrukcijas (2011. g.) šai dienā pasākuma dalībnieki pulcējas Mores kauju muzejā. Pamatā tie ir bijušie leģionāri un viņu atbalstītāji, Cēsu Nacionālo karavīru organizācijas biedri. Vecākās paaudzes cilvēku zināšanas, dzīves pieredze, padomi un vēlēšanās sniegt savu devumu vēstures saglabāšanā ir nenovērtējams atbalsts muzeja pilnveidošanā. Tikšanās reizēs ir arī skumji brīži, ar kļūsmu brīdi pieminot mūžības ceļos aizgājušos bijušos karavīrus. Cienisim un godāsim aizejošo paaudzi, jo viņu dzīves gadi iekrita mūsu tautai smagā laika posmā – ar postošu karu, dažādiem varas režīmiem un cīņu par izdzīvošanu.

Mores kauju muzeja tematiku varētu izteikt arī tā:

"Cilvēks karā un pēc tam..."

Mores kauju muzeja vadītāja
Anta Brača